

www.mladinski-delavec.si
Razvoj modelov neformalnega in formalnega izobraževanja za mladinskega delavca za vključevanje v programe organizacij

Pomen izkušenj cestnih otrok za raziskovanje med mladimi: primer oblikovanja in izvedbe terenskega dela med cestnimi otroki v Makejevku

Avtor: Andrej Naterer

Kazalo

1 Koncept cestnega raziskovalca	3
2 Predstavitev metode, kot je bila oblikovana in uporabljena med antropološkim terenskim delom med cestnimi otroki v Makejevki.....	7
2.1 Opazovanje z udeležbo	9
2.2 Intervju.....	12
2.3 Vizualne metode.....	13
2.4 Vprašalniki.....	16
2.5 Opazovanje brez udeležbe	17
3 Triangulacija metode	18
4 Sklep	21
5 Literatura.....	21

Pričujoči prispevek ima dvojno naravo; predstavlja vpogled v, za klasično družboslovje metodološko problematično polje raziskovanja cestnih otrok, ter oris metodološkega aparata, ki je temeljil na inovativnih pristopih pri proučevanju cestnih otrok in je bil na terenu tudi dejansko izveden.

Pred začetkom razprave pa je potrebno odgovoriti na osnovno vprašanje: *Kakšna je povezava med cestnimi otroci in mladimi?* Nedvomno obstajajo med cestnimi otroci in mladimi številne podobnosti. Med pomembnejšimi gre izpostaviti predvsem generacijsko umeščenost, specifičen način življenja, motivacijsko orientacijo oziroma usmeritev, ki je fokusirana v veliki meri na hipno zadovoljevanje potreb po užitku in deviantnost. Na podlagi teh stičnih točk lahko torej cestne otroke v veliki meri enačimo z mladimi, oba termina pa lahko, v omejenem smislu seveda, uporabljamo kot sinonim.

Prispevek pričujočega teksta je torej dvojen. Po eni strani nudi serijo metodoloških in konceptualnih napotkov za delo z omenjeno populacijo, oziroma populacijami, po drugi strani pa z vsebinskega vidika nudi tudi vpogled v svet raziskovalnih subjektov, ki je resnično enkraten in lahko zaradi svojih specifik ostane za raziskovalca, ki jih ne upošteva, povsem nedostopen.

1 Koncept cestnega raziskovalca

Z metodološkimi vprašanji, ki so vezana izključno na raziskovanje cestnih otrok, se ne ukvarja veliko raziskovalcev oziroma metodologov. Študije cestnih otrok so sicer številne, vendar je takšnih, ki bi razdelale pristope za delo s to specifično populacijo, izjemno malo. Med pomembnejšimi avtorji na tem področju nedvomno izstopata Fred Bemak in Lewis Aptekar. Oba sta s svojim raziskovalnim in strokovnim delovanjem ter odmevnimi objavami močno vplivala tako na vsebinsko področje raziskovanja fenomena kot tudi na teoretično konceptualizacijo raziskovanja samega.

Bemak (1996) v svojem članku »*Street researcher – a new paradigm redefining research with street children*« pravi, da je potrebno pri raziskovanju pojava cestnih otrok za doseganje višjega nivoja uvesti nove, naprednejše metode:

Da bi napredovali pri delu s cestnimi otroki, morajo biti realistični in učinkoviti programi utemeljeni na naprednih raziskavah (Bemak 1996, 147).

Tradicionalne metode, po mnenju avtorja, niso aplikabilne pri raziskovanju sodobnega pojava cestnih otrok. Kot prvi korak pri vpeljavi nove paradigme predlaga avtor vzpostavitev koncepta *cestnega raziskovalca*, ki mora biti definiran in razdelan znotraj konteksta sveta cestnih otrok (prim. Bemak 1996, 148–149). Potreba po oblikovanju novega koncepta raziskovanja izvira iz same narave pojava. Cestni otroci so populacija, ki je po avtorjevem mnenju »obče nezanesljiva, neiskrena, običajno popači podobo svoje preteklosti, velikokrat se pa tudi ne spomni oziroma je brezbrizna do podrobnosti, ki bi lahko bile pomembne za raziskovalca« (Bemak 1996, 149). Poseben problem predstavlja tudi delovno okolje, ki raziskovalcu še dodatno otežuje delo. Avtor meni:

... intervjuji se velikokrat končajo tako, da intervjuvanci nenadoma izginejo, če jih na cesti kaj zmoti, ali pa jih prešine kakšna misel in nepričakovano odidejo, ali pa kratko malo raziskovalca odslovijo (Bemak 1996, 150).

Doda pa še:

Vsak cestni raziskovalec vstopi v svet svojih subjektov kot začetnik. Kultura ceste ima svoje norme in načine socialne interakcije, ki jih ni mogoče najti v običnih vzorcih (Bemak 1996, 150).

Po besedah Bemaka je naloga cestnega raziskovalca ne le da razume svet svojih subjektov, ampak tudi, da prosto vstopi v njihova življenja in kulturo, ne da bi pri tem vplival na podatke, ki jih zbira (prim. Bemak 1996, 150–151). Bemak navaja Guntherja (ibid., 150), ki meni, da naj bi raziskovalec na začetku samo pohajkoval po cesti, ne da bi skušal vzpostaviti neposreden stik z otroki. Na ta način naj bi se raziskovalec seznanil s situacijo, v kateri otroci na cesti bivajo. Gunther (ibid.) predlaga tudi, da naj bi sama pojavnost, v smislu obleke, frizure, nakita in podobno, bila kar se da enostavna. Na ta način naj bi se minimizirale potencialne ovire in distrakcije, dokler raziskovalec ne spozna svojih subjektov, začeniši pri kontekstu, in se ne izuri v delovanju znotraj tega, za subjekte naravnega konteksta.

Razlika med cestnim raziskovalcem in tradicionalnim družboslovcem je pomembna in mora biti razumljena, da bi bila učinkovita (Bemak 1996, 151).

Prva in hkrati ena najpomembnejših razlik je v tem, da je vloga cestnega raziskovalca izvorno vloga učenca. Še več, po mnenju Bemaka mora cestni raziskovalec sprejeti cestne otroke kot učitelje. To omogoči raziskovalcu vstop v kulturo ne le na ravni vsebine, ki jo raziskuje, ampak tudi na povsem materialni ravni (ibid.). Delo na cesti namreč vedno vključuje tudi elemente nevarnosti in glede na to, da so cestni otroci do potankosti seznanjeni s cestno kulturo, lahko v ključnih trenutkih nudijo raziskovalcu tudi zaščito. »Zgolj biti profesionalen še ne zagotavlja varnosti (Bemak 1996, 151). Potrebno je zagotoviti tudi določeno mero fleksibilnosti, v določenih trenutkih celo odstop od profesionalnosti, da bi se raziskovalno delo uspešno izvedlo.

Uspešen vstop v kulturo cestnih otrok se ne ustavi pri zagotavljanju fizične bližine s cestnimi otroki. Raziskovalec se mora otrokom približati tudi na jezikovni ravni. »Tradicionalno profesionalni jezik in vljudnosti ne bodo našli poti v srca in duše cestnih otrok (Bemak 1996, 152). Bemak sicer ne uporabi termina identiteta, vendar je jasno, da mora cestni raziskovalec prevzeti del cestne identitete, da bi skozi vstopil v svet, ki ga raziskuje. Če ta korak izostane, obstaja nevarnost, da bo raziskovalec napačno identificiral elemente kulture, ki jo raziskuje. Takšnih primerov najdemo v raziskavah cestnih otrok veliko (prim. Young in Batter 2000; Young 2003). Cestni otroci so pogosto predstavljeni kot žrtve, kar pa sploh ni nujno ustrezno dejanskemu stanju. Bemak meni, da je to pretirana reakcija na relativno

mizerno pojavnost otrok, za katero pa je jasno, da jo otroci sami velikokrat po potrebi tudi manipulirajo (prim. Bemak 1996, 152–153).

Fleksibilnost je naslednja kvaliteta, ki jo mora cestni raziskovalec inkorporirati v svoje delovanje (ibid., 153). Narava dela zahteva od raziskovalca nenehno prilagajanje, tako na vsebinski, kot tudi na izvedbeni ravni:

Raziskovanje na cesti ni precizno določeno – čas je fleksibilen, pogovori so frekventno prekinjeni in vremenske razmere narekujejo premike. Noč in dan se lahko združita brez jasne meje in otroci se ne držijo vnaprej določenega delovnega načrta (Bemak 1996, 153).

Številni avtorji so poskušali najti rešitev tega problema in Bemak navaja Aptekarja (ibid.), ki na primer predlaga, da bi morali biti intervjuji izpeljani izmenično podnevi in ponoči in to na različnih mestih. To zahteva od raziskovalca neizmerno potrpežljivost in prilagodljivost, saj je le na ta način mogoče ujeti ritem cestnega življenja (ibid.).

Hkrati z vsem naštetim pa mora, po mnenju Bemaka (ibid.), cestni raziskovalec gojiti večino fokusirane odločnosti, ki ne sodi in ki ni sovražno nastrojena proti cestnim otrokom. »Potrebno je sprejeti potrebe in zahteve otrok in ostati nežno vztrajen, da bi dosegli raziskovalne cilje (ibid.). Sodelovati je potrebno v življenju otrok, tudi v iniciacijskih obredih, saj je le na ta način mogoče vstopiti v globino cestne kulture. »Privilegij vstopanja v cestno kulturo zahteva, da se cestni raziskovalec sooči z izzivi brez občutkov zamere, frustriranosti in jeze (ibid.). Še posebej je potrebno razviti sposobnost shajanja z neresnico oziroma več zaporednimi, včasih celo kontradiktornimi resnicami. Otroci so namreč večji v manipuliranju tako z okoljem kot tudi besedami in ljudmi, kar pa je osnova njihove preživetvene tehnike. Dokler se cestni raziskovalec ne spusti do določenega nivoja v globini cestne kulture, obstaja velika verjetnost, da bo izpostavljen takšnim manipulacijam. Pomembno je tudi, da cestni raziskovalec ne obravnava cestnih otrok zgolj kot objekte proučevanja, ampak da jim izkazuje tudi določeno mero spoštovanja (ibid., 154).

Delo je dolgotrajno in Bemak meni, da bi morali biti cestni raziskovalci agenti socialnih sprememb (ibid., 155). Le oni so kompetentni za oblikovanje in vodenje programov, ki so namenjeni pomoči cestnim otrokom. Raziskovanje bi zato moralo biti povezano z ekonomskimi, političnimi in kulturnimi spremembami. Delo raziskovalca mora biti razumljeno onkraj golega zbiranja podatkov in zahteva inkorporacijo vloge v širše socialno delovanje.

Ko govorimo o Bemakovi konceptualizaciji cestnega raziskovalca, moramo omeniti tudi koncepte, ki predlagajo drugačen pristop. Kot dober primer lahko služi predlog Youngove in Barrettove (2001a), ki je objavljen v članku »*Issues of access and identity: adopting research methods with Kampala street children*«. Medtem ko je Bemakov koncept raziskovanja orientiran od raziskovalnega objekta k raziskovalcu, pa Youngova in Barrettova predlagata uporabo metode, ki bo orientirana na raziskovalni objekt (prim: Young in Barrett 2001a, 383, 393–394), oziroma pozicijo, ki bo izhajala iz otrok samih. Na ta način avtorici poskušata rešiti problem vzpostavljanja stika s populacijo cestnih otrok in minimiziranja raziskovalčevega vpliva na zbrane podatke. Skozi prevzemanje metodologije, ki je osredotočena na otroke, ter etnografske metode s poudarkom na verbalnem in vizualnem pristopu, avtorici dokazu-

jeta pomembne prednosti, ki v primerih klasičnega pristopa izostanejo (prim. Young in Barrett 2001a, 383–384, 393–394).

Predlog je sicer mamljiv, vendar pa so praktične in neposredne izkušnje (prim. Naterer 2007) pokazale, da vsebuje ta pristop potencialno nevarnost oddaljevanja in ne približevanja ciljni populaciji. Poleg tega raziskovalec ni vedno prisoten, za cestne otroke pa je dokazano (prim. Aptekar 1988; Bemak 1996) manipuliranje tako s podatki kot tudi z raziskovalci in obstaja velika verjetnost, da bi se raziskovalec hitro zadovoljil z dobljenimi podatki, za katere pa pri uporabi predlagane metode nima možnosti, da bi preveril njihovo verodostojnost.

Tudi Aptekar se pri definiranju statusa raziskovalca zavzema za ohranitev oziroma vzpostavitev zornega kota otrok:

Ko opravimo ta korak (ko vzpostavimo zorni kot otrok – op. A. N.), se cestni otroci pojavijo kot socialni akterji, ki so razvili svojo specifično mikrokulturo, oblikovano skozi balansiranje med lastnimi preživetvenimi potrebami in obče kulturnimi reakcijami (Aptekar 2000, 6).

Pomoč lahko raziskovalec najde pri cestnih otrocih, ki jih pozna, in pri nekdanjih cestnih otrocih. Ti namreč do potankosti obvladajo sceno, poznajo ljudi in so sposobni na cesti preživeti. Korak, ki sledi, je, da raziskovalec razume perspektivno otrok (ibid.). Le na ta način mu je omogočena interpretacija dogodkov in povedanega ter umeščanje dobljenih podatkov v širši kontekst (ibid., 7). Raziskovalca pri tem ne sme motiti, da ga otroci mogoče ne bodo sprejeli, ali pa, da ga bodo sprejeli in v tem procesu tudi dodobra izrabili.

Glede zbiranja podatkov predlaga avtor uporabo tako kvantitativnih kot tudi kvalitativnih metod (prim. Aptekar 2000, 8–10). Posebej se zavzema za triangulacijo metod, pri kateri je potrebno uporabiti tri ali več metod, ki se nanašajo na določen problem, pri čemer vsaka metoda eliminira pomanjkljivosti druge metode. Velika razlika med kvalitativnimi in kvantitativnimi metodami je v tem, da imajo pri uporabi kvalitativne metode otroci možnost povedati, kaj je za njih pomembno.

Uporaba kvantitativnih metod pa nas je prisilila, da postavljamo vprašanja, ki pridejo v standardiziranem paketu. (Aptekar 2000, 19).

Posebej pa Aptekar pri uporabi omenjenih metod izpostavi, da so otroci nezanesljivi respondenti, ko gre za njihovo lastno situacijo (ibid.). Zato naj takšnih vprašalnikov raziskovalec ne bi dajal neposredno otrokom, ampak naj bi do podatkov prišel posredno. Po njegovem mnenju tudi standardizirani testi, kot sta na primer Bender – Gestalt ali Nariši osebo, niso prav dobri, saj po večini prihajajo iz drugega socialnega in kulturnega okolja in merijo elemente, ki so v socialnokulturnem kontekstu otrok zastopani drugače, ali pa jih sploh ni (ibid.).

»Verjetno najhujši problem povzroči odsotnost raziskovalca med zbiranjem podatkov« (ibid., 12), kar pa se lahko zgodi na več načinov. Da bi omejili to nevarnost, se mora raziskovalec izogibati najetim zbiralcem podatkov, nezanesljivim informatorjem in čim več zbiranja podatkov opraviti sam. Da bi se izognili distorzijam podatkov, ki jih povzročajo otroci sami, predlaga Aptekar uporabo vizualnih metod,

predvsem risanje tematskih risb, uporabo tehnike nepopolnih stavkov, projekcijske tehnike ali pa tehniko »treh želja« (prim. Aptekar 2000, 12 – 13).

Seveda pa je podatke o cestnih otrocih mogoče dobiti tudi posredno, vendar Aptekar že na samem začetku opozarja, da je potrebno najprej razumeti trenutno naravnost občje družbe do cestnih otrok in zgodovinski kontekst pojava (ibid., 14). Poleg arhivov in ostalih sekundarnih virov so izjemno priročne tudi fokusne skupine z ljudmi, ki prihajajo v stik s cestnimi otroki, skupine s socialnimi delavci ali celo starši cestnih otrok. Na ta način je mogoče preveriti oziroma reinterpretirati že dobljene podatke ter orisati periferijo pojava, ki ga raziskujemo.

V zvezi s poročanjem rezultatov avtor opozarja na dva problema (ibid., 15):

- pretirana generalizacija izsledkov, pri kateri avtorji velikokrat rezultate, dobljene na relativno majhni skupini, posplošijo na celotno populacijo;
- pomen in raba števil, ki jih je avtor uporabil v svojem poročilu, velikokrat pustijo nepredvidene učinke pri bralcih, po drugi strani pa jim dajejo tudi občutek, da je delo, ki so ga prebrali, znanstveno; bolje je torej takoj zabeležiti, da so številke netočne, saj se je tako mogoče izogniti širjenju in utrjevanju predsodkov o pojavu cestnih otrok.

V zaključku avtor (ibid., 16) zapiše še deset zapovedi, ki se jih mora raziskovalec pojava cestnih otrok držati:

- pomisli, kako tvoj lasten etnocentrizem definira naravo otroštva;
- oceni, kako otrokova obubožana družina shaja v kontekstu svoje kulture;
- izogibaj se pomilovanju otrok in raztegovanju njihove prožnosti;
- razjasni sam pri sebi, kako je bil oblikovan raziskovalni vzorec in kdo so otroci;
- ne pozabi na razlike med spoloma;
- uporabi opisne podatke in tudi številke, vendar hkrati razumi omejitve obeh;
- ne sprejmi vsega, kar otroci izrečejo, kot resnično;
- uporabi projekcijske metode, teste sposobnosti in opazuj njihov mentalni status;
- zbiraj podatke o percepciji cestnih otrok v družbi in
- ne generaliziraj dobljenih podatkov.

2 Predstavitev metode, kot je bila oblikovana in uporabljena med antropološkim terenskim delom med cestnimi otroki v Makejevki

Pričujoči prispevek temelji na antropološkem terenskem delu, ki je bilo izvedeno v letih 2000, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 in 2009 med cestnimi otroci v ukrajinskem mestu Makejevka. Raziskava je bila oblikovana kot integracija kvalitativnih in kvantitativnih metod raziskovanja, glavni namen raziskave pa je izdelati čim bolj popolni pregled in vpogled v vsakodnevno življenje cestnih otrok v Makejevki. Izbran vzorec je zajemal 68 otrok, ki so v času opravljanja raziskave živeli v štirih skupinah na različnih geografskih lokacijah v mestu:

1. skupina živi v centru Makejevke;
2. skupina živi na obrobju mesta, v mestni četrti Ziljoni (približno 12 km iz centra mesta);

3. skupina živi v mestni četrti Puška-Daki, približno 8 kilometrov iz centra mesta;
4. skupina živi v centru Makejevke.

Ta delitev se je pokazala še posebej uporabna iz dveh razlogov:

1. Omogočila je opazovanje različnih skupin cestnih otrok, ki so na treh različnih lokacijah v mestu, in opazovanje vplivov različnega urbanega okolja na skupino.
2. Omogočila je aplikacijo različnih metodoloških prijemov na relativno podobnih skupinah (vpliv specifičnih metodoloških prijemov na podobo raziskovane skupine, predvsem metode opazovanja z udeležbo in metode opazovanja brez udeležbe).

V ta namen so bile uporabljene tri glavne metode raziskovanja:

1. opazovanje z udeležbo – vsakodnevno opazovanje je bilo izvedeno na cesti in je vključevalo aktivno participacijo pri aktivnostih v skupini; zbiranje podatkov je potekalo preko interakcije s člani skupine v obliki terenskih zapiskov, v obliki dnevnika, terenskih poročil in pogovornih zapisov v avdio obliki;
2. intervju – vprašalniki z odprtimi vprašanji, ki so bili naravnani na zbiranje podatkov v zvezi s trenutno situacijo cestnih otrok, njihovimi družinskimi razmerami, medosebnimi odnosi v skupini, življenjskimi pogoji na cesti in njihovo projekcijo lastne prihodnosti; vzorec je zajemal 68 otrok;
3. vizualni zapisi – uporaba videoopreme za zbiranje vizualnega materiala iz vsakodnevnega življenja cestnih otrok.

Kot dopolnilo glavnim metodam sta bili uporabljeni tudi dodatni metodi:

1. vprašalnik z zaprtimi vprašanji – vprašalniki so bili uporabljeni med terenskim delom leta 2000, predvsem za potrebe zbiranja sociografskih in kvantitativnih podatkov;
2. opazovanje brez udeležbe – metoda je bila uporabljena med opravljanjem terenskega dela leta 2000 v 3. skupini, z glavnim namenom opazovanja razlik v dobljenih podatkih na podlagi aplikacije drugačnih metodoloških prijemov, torej razlike v podatkih, zbranih z metodo opazovanja z udeležbo in metodo opazovanja brez udeležbe.

Zbiranje podatkov med opravljanjem terenskega dela v Makejevki je potekalo na lokacijah v mestu, kjer cestni otroci živijo ali se zadržujejo:

- v centru Makejevke: glavna avtobusna postaja, postaja *maršrutke*, nakupovalni center Pasaž, nakupovalni center Univermag, tržnica Plehanova;
- v mestni četrti Ziljoni: avtobusna postaja, centralna tržnica (*Rinak na Ziljonom*) in okoliške zgradbe;
- mestna četrt Puška/Daki: avtobusna postaja, restavracija »na Puški«, centralna tržnica in okoliške zgradbe.

2.1 Opazovanje z udeležbo

Opazovanje z udeležbo, kot je bilo uporabljeno med terenskim delom v Makejevki, je v veliki meri temeljilo na standardizaciji terenskega dela, kot ga je razumel Malinowski (prim. Malinowski 1970; Godina 1998, 265-290 - glej *opomba 131*), bilo pa je skladno tudi z Burgessovim razumevanjem (prim. Burgess 1993, 143-164) in Denzinovo definicijo, ki pravi, da je opazovanje z udeležbo »strategija, ki simultano kombinira analizo dokumentov, intervjuvanje respondentov in informatorjev, neposredno udeležbo in introspekcijo« (Denzin 2009, 185-186). Za to metodo je značilno, da se bolj kot s frekventnostjo in distribucijo dogodkov ukvarja s povezovanjem interakcijskih vzorcev s simboli in pomeni, za katere raziskovalec meni, da so osnova za delovanje subjektov in je ena redkih metod, »ki so primerne za analizo kompleksnih oblik simbolne interakcije« (ibid., 186).

Številni avtorji so prišli do zaključka, da zahteva uporaba metode opazovanja z udeležbo popolno poplitev opazovalca v dogajanje (prim. Malinowski 1979, xi-xii; Burgess 1993, 143-147; Godina 1998, 265-266, Flick 2002, 139; Denzin 2009, 186 idr.). Metoda ima naslednje bistvene značilnosti:

1. posebno zanimanje za pomene in interakcije med opazovanimi subjekti (Bemak 1996, Aptekar 2000, Jorgensen v Flick 2002, 139), oziroma tendiranje k privzemanju 'zornega kota nativcev' (Malinowski 1970, 1-23; Godina 1998, 271; Dewalt in Dewalt 2002, 18; Denzin 2009, 185-194);
2. fokusiranje raziskovanja v vsakodnevno življenje subjektov (Malinowski 1970, 1-23; Bemak 1996; Godina 1998, 269; Aptekar 2000; Dewalt in Dewalt 2002, 17; Jorgensen v Flick 2002, 139) ter hkratno ohranjanje holističnega pogleda (Dewalt in Dewalt 2002, 18-19);
3. način teoretiziranja, ki je nagnjen k interpretaciji in razumevanju človeškega obstoja (Frazer v Malinowski 1970, v-x; Malinowski 1970, 1-23; Godina 1998, 265-286; Dewalt in Dewalt 2002, 24; Jorgensen v Flick 2002, 139; Denzin 2009, 185-194);
4. logiko in procese zbiranja podatkov, ki so odprti in fleksibilni in zahtevajo nenehne redefinicije problema (Malinowski 1970; Burgess 1993, 143-147; Bemak 1996; Aptekar 2000; Dewalt in Dewalt 2002; Jorgensen v Flick 2002, 139; Denzin 2009, 185-194);
5. globinski in kvalitativni pristop in obliko (Malinowski 1970; Bemak 1996; Aptekar 2000; Dewalt in Dewalt 2002; Jorgensen v Flick 2002, 139; Denzin 2009, 185-194);
6. delovanje opazovalca, ki vzpostavlja in ohranja stik z opazovanimi subjekti (Malinowski 1970; Burgess 1993, 143-147; Bemak 1996; Godina 1998, 265-286; Aptekar 2000; Jorgensen v Flick 2002, 139; Denzin 2009, 186-190);
7. uporabo kombinacije opazovanja z drugimi metodami zbiranja podatkov (Malinowski 1970; Dewalt in Dewalt 2002; Jorgensen v Flick 2002, 139; Denzin 2009, 186);
8. triangulacijsko naravo pristopa, zbiranja in obdelave podatkov (Burgess 1993, 143-147).

Po Flickovem mnenju naj bi bila metoda opazovanja z udeležbo razumljena kot proces z dvema aspektoma (prim. Flick 2001, 140):

1. raziskovalec naj bi postopoma postal udeleženec in si zagotovil dostop do terena; in
2. opazovanje naj bi postopoma postajalo konkretno in fokusirano na aspekte, ki so esencialni za raziskovalna vprašanja.

Spradley (prim. Flick 2002, 140) je v ta namen razvil tristopenjsko shemo izvajanja metode opazovanja z udeležbo:

1. deskriptivno opazovanje, začetna faza, ki opazovalcu zagotovi orientacijo na terenu, zariše polje terena in oblikuje konkretna raziskovalna vprašanja, ki služijo za nadaljnjo izvedbo terenskega dela;
2. fokusirano opazovanje, druga faza, v kateri se perspektiva zoži in fokusira na procese, ki so najpomembnejši za raziskovalna vprašanja; in
3. selektivno opazovanje, zaključna faza zbiranja podatkov, ki služi evidentiranju primerov tipov, praks in procesov, odkritih v drugi fazi opazovanja.

Dewaltova sta Spradleyevo shemo modificirala (prim. Dewalt in Dewalt 2002, 19-20) in sicer:

1. prva faza je faza brez neposredne udeležbe, faza, ko opazovalec posredno, na primer preko medijev in drugih sekundarnih virov, opazuje teren, v katerega se namerava neposredno vključiti;
2. druga faza je faza pasivne udeležbe, faza, v kateri je opazovalec že stopil v teren, vendar deluje zgolj kot opazovalec, torej brez interakcije s subjekti (Dewaltova ga imenujeta *spektator* ali *by-stander* – op. A. N.);
3. tretja faza temelji na moderirani udeležbi, v njej je etnograf prisoten v akciji in je identificiran kot raziskovalec, vseeno pa sam, kljub občasni interakciji s subjekti, še ne deluje kot akter;
4. četrta faza je faza aktivne udeležbe, torej faza, v kateri je etnograf aktivno vključen v celotno akcijo, torej deluje kot akter in opazovalec hkrati; in
5. peta faza je faza popolne udeležbe, to pomeni, da postane raziskovalec član skupine, ki jo opazuje.

Številni avtorji so v zvezi z opazovanjem opisali težave, vezane na definicijo opazovane situacije (prim. Malinowski 1970, 1-23; Burgess 1993, 143-144; Flick 2002, 141 idr.). Za lažje definiranje opazovane situacije, oziroma za zagotavljanje vidnosti problema raziskovanja je Spradley (prim. Flick 2002, 141) razvil dimenzionalno shemo opazovane situacije¹:

1. prostor (fizični prostor);
2. akter (ljudje, ki so bili udeleženi);
3. aktivnost (serija povezanih akcij/dejanj, ki so jih akterji izvedli);
4. objekt (fizične stvari, ki so bile v situaciji prisotne);
5. akcija (posamezne, ločene akcije/dejanja, ki so jih akterji izvajali);
6. dogodek (serija povezanih aktivnosti, ki so jih akterji izvajali);
7. čas (sekvenčni načrt dogajanja);
8. cilj (cilji, ki so si jih akterji zastavili izpolniti);
9. občutek (emocije, ki so bile občutene in izražene).

1 Nekatere elemente, ki jih Spradley v zvezi z opazovanjem izpostavlja, najdemo tudi pri Malinowskem (prim. Malinowski 1970, 1-23).

Drugi problem, ki ga gre v zvezi s to metodo izpostaviti pa je vzpostavitev stika s populacijo, ki je predmet opazovanja (prim. Malinowski 1970, 6-8). Po mnenju nekaterih avtorjev (prim. Flick 2002, 142) se je temu mogoče izogniti s pomočjo informatorja, ki raziskovalca vpelje v skupino. Vseeno pa je potrebno izpostaviti, da se raziskovalec ne sme preveč prepustiti vodenju informatorja (prim. Bemak 1996, 153; Godina 1998, 268-269; Aptekar 2000, 8-13; Flick 2002, 142), saj lahko to negativno vpliva na potek terenskega dela.

Sami smo metodo opazovanja izvajali relativno neposredno po antropološki standardizaciji opravljanja terenskega dela (prim. Malinowski 1970; Godina 265-290 – glej opombo 131). Šlo je torej za neposredno sodelovanje v vsakodnevem življenju cestnih otrok, pri čemer je bila glavna raziskovanja usmerjena v dnevne aktivnosti, nekajkrat pa je bilo raziskovanje podaljšano tudi v nočni čas. Pri opazovanju z udeležbo so bili uporabljeni tudi informatorji, ki so po večini prihajali iz vrst cestnih otrok, vendar je bila njihova vloga v skladu z standardizacijo terenskega dela ohranjena na sekundarnem nivoju (prim. Malinowski 1970; Godina 268-269 – glej opombo 131). V skladu z omenjeno standardizacijo sta bila vodena tudi dva dnevnik, strokovni, katerega glavni namen je bil beleženje terenskih spoznanj, in osebni, katerega glavni namen je bil predvsem predelava individualnih psiholoških momentov. Dnevnik sta bila prav tako v veliki meri dosledna glede uporabe »etnografskega sedanjika« (prim. Malinowski 1970; Godina 274-275), kot posebne prvoosebne literarne oblike.

Izvajanje opazovanja je bilo organizirano v veliki meri tudi v skladu s shemo Dewaltovih (prim. Dewalt in Dewalt 2002, 19-20):

1. faza brez neposredne udeležbe je bila preskočena, saj medijski zapisi oziroma sekundarni viri o raziskovani populaciji, torej cestnih otrocih, niso bili na voljo;
1. faza pasivne udeležbe je bila izvedena v skladu s standardizacijo metode opazovanja brez udeležbe (glej 4.1.1.5 *Opazovanje brez udeležbe*); ta faza je potekala do deset dni pred neposrednim vstopom v vsako od raziskovanih skupin, vključevala pa je zbiranje vizualnega materiala in vodenje zapiskov;
2. faza moderirane udeležbe je nastopila po uspešni vzpostavitvi prvega stika, ki se je posrečil v štirih skupinah cestnih otrok, v enem primeru pa je spodletel;²
3. faza aktivne udeležbe predstavlja glavno našo raziskovalno dejavnost med cestnimi otroki v Makejevki; ta faza je nastopila po približno treh tednih od vzpostavitve prvega stika, se je pa ohranila v vseh naslednjih raziskovanih etapah in je ni bilo potrebno obnavljati;
4. faza popolne udeležbe ni nastopila v nobeni od skupin, saj je v vsaki skupina sicer sprejela raziskovalca relativno globoko v participacijo, vendar je hkrati postavila raziskovalcu tudi relativno jasno mejo.³

2 Spodletela je vzpostavitev stika s skupino cestnih otrok v mestu Kirovsk, predvsem zaradi našega slabega znanja tujega jezika leta 2000. Ko smo do leta 2002 odpravili to pomanjkljivost, cestnih otrok na starih lokacijah v Kirovsku ni bilo več najti.

3 Kot primer postavljene meje lahko omenimo, da otroci niso dovolili, da bi raziskovalec aktivno participiral pri konzumiranju inhalantov. Kljub raziskovalčevi želji, da bi tudi sam poskusil inhalirati barvo, so člani skupine jasno in neposredno izrazili mnenje, da je barva škodljiva in da mu je ne dajo. Podobno situacijo je mogoče najti tudi v primerih, ko je raziskovalec poskušal aktivno participirati pri intravenoznem uživanju baltuške in je bil prav tako strogo in dokončno zavržen. V teh primerih mu je bilo dovoljeno, da sodeluje v vseh fazah uporabe aktivno, le v fazi neposrednega konzumiranja mu je bilo dodeljeno mesto opazovalca.

Glede izvajanja metode smo se opirali na Spradleyevo tristopenjsko shemo:

1. eskriptivno opazovanje smo uporabili za orientacijo na terenu oziroma za zbiranje občnih elementov iz okolja in življenja cestnih otrok, v katerem smo izvajali opazovanje; prav tako smo na podlagi tega opazovanja oblikovali osnovna raziskovalna vprašanja, ki so služila kot vodila za nadaljevanje raziskovalnega dela;
2. okusirano opazovanje smo uporabljali za ožanje perspektive iz občnih okvirjev življenja cestnih otrok na specifične elemente, kot so na primer ekonomske aktivnosti cestnih otrok, uporaba omamnih sredstev in socialne mreže;
3. selektivno opazovanje smo uporabili kot zaključno fazo opazovanja vsakega od elementov, ki so bili odkriti v fazi fokusiranega opazovanja; v tej fazi smo na primer izvedli zožitev fokusa iz omamnih sredstev obče, na specifične tipe omamnih sredstev, na načine konzumiranja, na specifične implikacije in posledice uporabe in podobno.

Pri tem je potrebno poudariti, da je triangulacija potekala vzporedno z vsemi tremi fazami, kar pomeni, da je bila vsaka faza opazovanja sprotno triangulirana, največkrat z intervjujem in vizualnimi metodami.

2.2 Intervju

Med terenskim delom v Makejevki je bila uporabljena oblika intervjuja, ki jo Flick imenuje etnografski intervju, in za katerega meni, da je najprimernejši za opravljanje terenskega dela (prim. Flick 2002, 90). Po mnenju Burgessa je glavna prednost te metode pred klasičnim intervjujem v tem, da zagotavlja »dolgotrajni odnos med raziskovalcem in raziskovalnim subjektom« (prim. Burgess 1993, 101). Eden glavnih problemov te metode pa je, »kako oblikovati konverzacijo na terenu v intervju, v katerem je oblika izkušnje drugega (subjekta – op. A. N.) skladna s sistematičnim načinom raziskovanja« (Flick 2002, 90). Dodatno težavo predstavlja tudi širši kontekst, v katerem se teren odvija (prim. Bemak 1996; Ap-tekar 2000, Flick 2002, 90; Naterer 2007 idr.). Kot sugestijo za rešitev težav, povezanih s to metodo, Flick navaja Spradleya (prim. Flick 2002, 90-91):

Etnografske intervjuje je potrebno razumeti kot serijo prijateljskih pogovorov, v katero raziskovalec počasi vpeljuje nove elemente, ki pomagajo respondentom, da delujejo kot informatorji. Izključna raba teh etnografskih elementov, ali pa njihovo prehitro vpeljevanje, bo naredilo intervjuje podobne formalnemu zasliševanju. Odnos (med raziskovalcem in intervjuvanci – op. A. N.) bo izpuhtel in informatorji bodo izgubili interes za sodelovanje.

Po Spradleyu (prim. Flick 2002, 91) vključuje etnografski intervju naslednje elemente, ki ga razlikujejo od prijateljskega pogovora:

1. specifična zahteva, oziroma raziskovalčeva prošnja, da se intervju izvede;
2. etnografska razlaga, v kateri raziskovalec subjektom razloži raziskovalni projekt in pomen intervjuja; in
3. etnografska vprašanja, na primer vprašanja deskriptivnega tipa in strukturalna vprašanja (ki kažejo na intervjuvančevo organizacijo znanja).

Uporaba etnografskega intervjuja je med opravljanjem terenskega dela v Makejevki v veliki meri temeljila na omenjenih Spradleyevih točkah, kombinirana pa je bila tudi z Bemakovimi napotki (prim. Bemak 1996), predvsem kar se tiče fleksibilnega pristopa in izvedbe, potrpežljivosti, skrbi za imunost glede manipulativnega odnosa cestnih otrok do raziskovalca, še posebej pa glede fokusirane odločnosti in subtilne vztrajnosti pri sledenju raziskovalnim vprašanjem. V nekaterih primerih so bili uporabljeni tudi informatorji, predvsem takrat, ko je bila pomoč zaradi boljšega poznavanja ukrajinskega jezikovnega in kulturnega konteksta nujna. V teh primerih so bili uporabljeni štiri informatorji, vsi pa so prihajali iz nevladne organizacije M.art.in.Club.

Del intervjujev, v katerega so bili med opravljanjem terenskega dela poleg cestnih otrok vključeni tudi drugi respondenti, na primer socialni delavci, predstavniki vladnih in nevladnih organizacij in ljudje iz Makejevke, je imel delno strukturirano obliko. Oblika delno strukturiranega intervjuja, ki smo ga uporabili, Flick imenuje fokusirani intervju (prim. Flick 2002, 77–80). Fokusirani, delno strukturirani intervju je sestavljen skozi serijo vprašanj, pri katerih se strukturiranost skozi intervju stopnjuje (ibid., 75). Tako je na primer prva skupina vprašanj nestrukturirana in ima funkcijo uvedbe intervjuvanca v intervju oziroma črtanja diskurzivnega polja. Druga vrsta vprašanj je delno strukturirana in ima funkcijo fokusiranja na elemente, ki so bili izraženi kot odgovor na prvo skupino vprašanj. Tretja vrsta vprašanj ima strukturirano obliko in njihov namen je zagotavljanje jasnega odgovora na raziskovalna vprašanja (ibid.).

Med terenskim delom v Makejevki smo uporabili delno strukturiran intervju predvsem med intervjuvanci, ki niso prihajali iz vrst cestnih otrok, leta 2005 pa tudi med cestnimi otroki. Intervjuji, ki so bili opravljeni med ljudmi iz Makejevke, so bili izvedeni predvsem za potrebe zbiranja podatkov in oblikovanja sheme za umestitev cestnih otrok v Makejevki v življenje v mestu. Intervjuvanci so bili skozi serijo vprašanj naprošeni, da opišejo svojo percepcijo in recepcijo cestnih otrok v Makejevki, vzpodbujeni pa so bili tudi, da sami problematizirajo temo cestnih otrok in hkrati ponudijo rešitve, za katere menijo, da bi ta problem odpravile. Intervjuji, ki so bili leta 2005 opravljeni med cestnimi otroki iz skupine 3, pa so imeli za glavni namen zbiranje podatkov za izvedbo triangulacije predhodno že zbranih podatkov. Otroci so bili v intervjuju najprej naprošeni, da navedejo svoje osnovne podatke, na primer ime, priimek, starost, mesto bivanja in čas življenja na cesti, potem pa jim je bila skozi intervju dana naloga, da opišejo različne dogodke iz svojega življenja na cesti. Izvajanje intervjujev je potekalo v veliki meri po Flickovih napotkih, s tem, da je bila začetku vsakega intervjuja dodana že omenjena serija strukturiranih vprašanj, ki so služila lažji obdelavi in shranjevanju podatkov.

2.3 Vizualne metode

Vizualne metode, ki so bile uporabljene med terenskim delom v Makejevki, so vključevale uporabo video kamere, fotoaparata in tematskih risb.

Flick navaja Meadovo (prim. Flick 2002, 149), ki je uporabo kamere in fotoaparata v antropološkem raziskovanju povzela tako:

... (kamera in fotoaparat– op. A. N.) omogočata podrobno beleženje dejstev, hkrati pa zagotavljata bolj razumljivo in holistično predstavitev življenjskega stila in pogojev. Omogočata prenos artefaktov v njihovo slikovno prezentacijo, hkrati pa transgresijo njihovih meja v

času in prostoru. Ujameta lahko dejstva in procese, ki so za človeško oko prehitri in preveč kompleksni. Prav tako pa omogočata ne-reaktivno beleženje opazovanja, in končno, sta manj selektivni kot samo opazovanje.

Podobno stališče zastopa tudi MacDougall, čeprav sam dodaja, da antropologija v celoti ne izkorišča potencialov vizualnega materiala (prim. MacDougall 1997, 282-283). Kot dober primer, ki govori v prid tej trditvi, avtor najava primer Regnaultove⁴ propadle ideje muzeja etnografskega filma (prim. MacDougall 1997, 282), neskončne arhive zbranega in nikdar objavljenega vizualnega gradiva (prim. MacDougall 1997, 283) in pomanjkanje analitične aktivnosti, vezane na etnografski film (prim. MacDougall 1997, 283, 286). Avtor svoje stališče povzame:

Antropologija vizualnega (zgodovinsko gledano – op. A. N.) se velikokrat kaže kot nekomunikativna, hkrati pa je nenasitna. Kot tar-baby⁵ sama nikdar ne reče nič, a je vedno mogoče veliko povedati o njej sami. Besede na drugi strani pa imajo povedati več, ko jih človek enkrat zapiše.

Postaviti pa je potrebno jasno distinkcijo med antropologijo, ki se ukvarja z vizualnimi aspekti proučevane kulture, in antropologijo, ki uporablja vizualne medije za proučevanje kulture.

Barthes (prim. Flick 2002, 150) omenja v zvezi z odnosom med raziskovalcem in subjekti štiri tipe odnosov:

1. tip, pri katerem raziskovalec pokaže fotografijo, oziroma drugi tip vizualnega materiala subjektom, in vpraša za njihovo mnenje, oziroma komentar vsebine;
2. tip, pri katerem raziskovalec, ki zbira vizualni material, uporabi posameznika iz skupine subjektov kot model;
3. tip, pri katerem raziskovalec kot opazovalec vpraša koga iz skupine subjektov, naj mu pokaže fotografijo na določeno temo; in
4. tip, pri katerem raziskovalec kot opazovalec spremlja subjekt, kako ta zbira vizualni material za raziskovalca, raziskovalec pa analizira proces subjektove izbire.

Pri večini zbiranja antropološkega vizualnega materiala gre za zbiranje, ki ga izvaja raziskovalec sam, oziroma po njegovih napotkih operater (snemalec, fotograf) (prim. O'Rourke 1988; Breton 2003; Sauper 2006 idr.). Dabbs pa je razvil drugačen pristop pri zbiranju vizualnega gradiva (prim. Dabbs 1982 v Flick 2002, 151) in ta je tudi med raziskovalci cestnih otrok izjemno popularen (prim. Young in Barrett 2001; Naterer 2007 idr.). Subjekt dobi od raziskovalca fotoaparater in napotke, ki so vezani na razisko-

4 Felix-Louis Regnault je bil prvi antropolog, ki je uporabil kamero in z njeno pomočjo zbral material, ki ga je bilo mogoče proučiti (prim. Ruby 1996, 1347). Regnault je leta 1900 predlagal, da bi vsi muzeji zbirali *premične artefakte* človeškega vedenja, da bi na tej podlagi lahko antropologi izvedli raziskovanje (ibid.).

5 Tar-baby je lutka, ki je izdelana iz katrana in terpentina, prvič pa se je pojavila v eni od zgodb, ki jih je zbral Joel Chandler Harris v knjigi *The Story of Mr. Rabbit and Mr. Fox as Told by Uncle Remus* (1879). Lutka je bila izdelana in nastavljena, da bi se Mr. Rabbit ujel, in njena značilnost je bila, da bolj, ko je zajec za njo grabil, bolj se je nanjo lepil. Od tod je prišla beseda v sodobno, metaforično rabo kot sinonim za situacijo, v katero velja, da bolj kot se posameznik z njo ukvarja, bolj se vanjo zapleta.

valno vprašanje in nato sam fotografira. Ta pristop je mogoče vezati na oblikovanje foto dnevnika, v katerem subjekti rekonstruirajo potek dneva s pomočjo fotografij (prim. Young in Barrett 2001, 147 – 148).

V polju vizualne antropologije je kot pomembno metodo potrebno izpostaviti tudi analizo že zbranega vizualnega materiala. Za analiziranje filma Danzin predlaga (prim. Flick2002, 154) naslednje korake:

1. film je potrebno razumeti kot celoto, izpostaviti je potrebno impresije, vprašanja in opažene vzorce pomenov;
2. oblikovati je potrebno raziskovalna vprašanja, ki se nanašajo na material, v ta namen pa je potrebno označiti nekatere scene, oziroma kadre;
3. na individualnih scenah in sekvencah je potrebno izpeljati strukturirano mikroanalizo, ta pa pripelje do podrobnega opisa in vzorcev v materialu, končno pa do izvlečka iz materiala; in
4. iskanje vzorcev je preneseno s sekvence na celotni film, kar privede do odgovora na raziskovalno vprašanje; realistična in subverzivna opažanja o filmu je potrebno zapisati in na podlagi tega oblikovati končno interpretacijo filma.

Sami smo uporabo kamere in fotoaparata vključevali v faze raziskovanja, ki so to dovoljevale. Poleg snemanja vsakodnevnega življenja otrok, kjer je bila vizualna metoda uporabljena vzporedno z metodo opazovanja z udeležbo, smo kamero in fotoaparat uporabljali tudi pri izvajanju drugih metod, največkrat pa pri izvajanju intervjujev in opazovanju brez udeležbe.

Vizualni material smo največkrat uporabili že na terenu, in sicer za potrebe triangulacije že zbranih podatkov. Proces zbiranja vizualnega gradiva za potrebe triangulacije je po večini potekalo po Barthesovem tipu 1 (prim. Flick 2002, 150), pri katerem smo vizualno gradivo zbrali v skladu z raziskovalnim vprašanjem, potem pa smo ga pokazali otrokom na terenu in jih prosili za razlago oziroma interpretacijo vizualnega gradiva skupaj z našim razumevanjem vsebine predstavljenega gradiva. Dobljene podatke in komentarje smo zabeležili in jih vključili v končno interpretacijo zbranega gradiva.

V času raziskovanja smo sistematično uporabljali tudi Dabbsov koncept zbiranja vizualnega gradiva (prim. Dabbs 1982 v Flick 2002, 151). Otrokom smo razdelili štiri digitalne fotoaparate in jim razložili raziskovalno vprašanje oziroma napotke za fotografiranje. Napotek, ki smo ga otrokom zastavljali vsako raziskovalno etapo od leta 2002 do 2009, je bil »Izdelaj 5 fotografij najpomembnejših stvari v svojem vsakodnevem življenju!«, fotografije pa smo vsakič razvili in jih pokazali otrokom, ki so fotografije posneli, da so lahko dodali svoje komentarje.

Med opravljanjem terenskega dela smo izvajali tudi metodo zbiranja tematskih risbic. Izhajali smo iz pristopa, ki so ga uporabili številni raziskovalci cestnih otrok (Aptekar 1988, Young in Barrett 2001 idr.). Šlo je za metodo zbiranja vizualnega materiala, ki ga Maks Tušak imenuje eksperimentalno-raziskovalna preizkušnja (prim. Tušak 1992, 27). Podrobnih metodoloških napotkov za izvajanje metode ni. Otroci dobijo papir in svinčnik ter temo, na podlagi katere potem izdelajo tematsko risbico. Sami smo metodo izvajali med letoma 2006 in 2009. Otroke smo zbrali v njihovem primarnem okolju, največkrat v okolici tipluhe in tržnice, vsekakor pa na cesti, jim razdelili svinčnike in papir ter jim podali raziskovalno vprašanje v obliki teme za izdelavo risbice. Teme so bile ločene na način, da so otroci vsak dan raziskovanja dobili ločeno temo, prav tako pa so bili naprošeni, da individualno izdelajo risbico. Otrokom so bile vsakič razdeljene naslednje teme: »Nariši najhujši dogodek na cesti!«, »Nariši najboljši dogodek na cesti!«, »Nariši, zakaj je življenje na cesti dobro!«, »Nariši, zakaj je življenje na cesti slabo!«, »Nariši varno mesto

na cesti!« »Nariši nevarno mesto na cesti!«, »Nariši, kaj se na cesti čez dan dogaja!«, »Nariši drevo!«, »Nariši točko, ki ponazarja, kje se nahajaš v svojem življenju!«. Ko so otroci risbice izdelali, smo jih pobrali in oštevilčili. Vsak avtor risbice je bil potem naprošen, da komentira dogajanje, ki ga je narisal, komentar pa je bil izveden v obliki intervjuja, zabeležen in priložen k risbici.

2.4 Vprašalniki

Vprašalniki so bili ena od dveh pomožnih metod, ki sta bili uporabljeni med terenskim delom med cestnimi otroci v Makejevki. Vprašalnike Payne in Payne (prim. Payne in Payne 2004) definirata kot »serijo natisnjenih vprašanj, na katera odgovarjajo respondenti bodisi skozi osebni intervju, bodisi sami, in predstavljajo testiran, strukturiran, jasno predstavljen in sistematičen način zbiranja podatkov (v glavnem v kvantitativni tradiciji raziskovanja)« (Payne in Payne 2004, 186). Avtorja izpostavljata, da morajo biti vprašanja, ki sestavljajo vprašalnik jasna in preprosta, jezik pa mora biti čim manj tehničen (prim. Payne in Payne 2004, 186-187). Hkrati pa se morajo vprašanja izogibati presplošnim formulacijam, saj jih to lahko odvrne od bistva raziskovalnega vprašanja, izogibati pa se morajo tudi elementom, ki bi pri respondentih lahko povzročili anksioznost.

Sami smo med raziskovanjem med cestnimi otroci v Makejevki uporabili vprašalnik predvsem za zbiranje sociometričnih podatkov. Vprašalnik je bil oblikovan leta 2000 in njegov osnovni del je ostal do leta 2009 enak. Vprašalnik je bil otrokom predstavljen s strani raziskovalca oziroma v nekaterih primerih informatorja, otroci pa so na vprašanja odgovarjali le enkrat. Zbiranje podatkov je potekalo individualno, in sicer tako, da je raziskovalec, oziroma informator prebral respondentu vprašanje, odgovor pa je brez dodatne interpretacije zapisal v za te namene oblikovan prostor na vprašalniku. Vprašalnik je služil za potrebe triangulacije kvalitativnih podatkov, pa tudi podatki, ki so bili zbrani z vprašalnikom, so bili triangulirani. Vprašalnik je vseboval naslednja vprašanja in napotke:

»Prosim navedi svoje ime in priimek, spol in starost!«

»Prosim navedi svoje trenutno mesto bivanja, koliko časa že živiš na tem mestu in frekvenco vračanja domov/na cesto!«

»Prosim navedi prisotne starše!«

»Prosim navedi obliko svoje družine!«

»S kakšnimi problemi se sooča tvoja družina?«

»Na kak način se preživljaš?«

»Na kak način porabiš denar?«

»Če uporabljaš omamna sredstva, prosim navedi katera in kako pogosto jih uporabljaš!«

»Ali obiskuješ šolo?«

»Kako pogosto jo obiskuješ/izostajaš?«

»Kako se počutiš?«

Vprašanja je bilo velikokrat potrebno otrokom interpretirati, saj jih kljub izjemni enostavnosti niso v celoti razumeli. Interpretacijo je opravil raziskovalec oziroma informator.

2.5 Opazovanje brez udeležbe

Opazovanje brez udeležbe je bilo prav tako uporabljeno kot ena od dopolnilnih metod glavnim metodam. Metoda je bila uporabljena v skladu z opisom metode Adlerja in Adlerja (prim. Flick 2002, 135) in sicer:

Opazovalci opazujejo potek dogodkov. Vedenja in interakcije tečejo, kot bi brez prisotnosti raziskovalca, torej nemoteno.

Vloga raziskovalca se pri uporabi te metode v celoti prekriva z vlogo opazovalca⁶, kar pomeni, da je v dogajanje vključen periferno, saj na ta način vzdržuje distanco, ki je nujna, da na opazovane dogodke ne bi vplival (prim. Flick 2002, 136). Takšen pristop se še posebej vzpostavi v prikitem opazovanju, torej v različni metodi, pri kateri se subjektov, ki so predmet opazovanja, ne obvesti o dejanskem izvajanju raziskovanja in njihovi vlogi⁷. Ta metoda je posebej uporabna za raziskovalno delo v večjih javnih prostorih z visoko fluktuacijo ljudi, kot so na primer železniške postaje in restavracije (prim. Flick 2002, 135)

Opazovanje udeležbe je mogoče razdeliti v 7 stopenj (prim. Flick 2002, 136):

1. inscenacija (določitev prostorskih, časovnih in vsebinskih okvirjev opazovanja);
2. definiranje predmetov opazovanja;
3. trening opazovanja (predvsem za vzpostavitev lastne standardizacije opazovanja);
4. deskriptivno opazovanje, ki zagotovi začetni generalni opis terena;
5. fokusirano opazovanje, ki se koncentrira bolj na relevantne aspekte raziskovanja;
6. selektivno opazovanje, ki je namensko usmerjeno v določene centralne aspekte, in
7. zaključek opazovanja, ki nastopi na točki, ko dejansko opazovanje ne prinaša več novih podatkov.

Glavna težava pri uporabi te metode je najprej v definiciji vloge opazovalca (ibid.). »Bolj ko je mesto opazovanja javno in nestrukturirano, lažje bo zavzeti pozicijo, ki ni očitna in ne bo vplivala na druge v prostoru. Bolj kot je teren mogoče spregledati, težje je vanj vstopiti in postati član« (ibid., 136–137). Flick kot pomembno potencialno težavo izpostavlja tudi podatke, ki so zbrani s pomočjo te metode in niso triangulirani, dodaja pa še, da je za zagotavljanje popolnega razumevanja zbranega materiala potrebno izvajati tudi metodo samoopazovanja, saj je le na ta način mogoče integrirati individualne impresije v zbrano gradivo (ibid., 138).

Samo smo metodo uporabljali na način, ki ga Flick imenuje prikrito opazovanje (prim. Flick 2002, 135–136). Opazovanje brez udeležbe je bilo uporabljeno predvsem kot predhodna faza vsem drugim oblikam zbiranja podatkov, predvsem pa priprava za vzpostavitev stika s skupinami cestnih otrok. Opazovanje brez udeležbe je bilo največkrat kombinirano z vizualnimi metodami, pa tudi z krajšimi intervjuji

6 Gold (prim. Flick 2002, 135) je razvil tipologijo vlog participientov. Loči štiri tipe: popoln participient; participient kot opazovalec; opazovalec kot participient; in popoln opazovalec

7 V zvezi s tem pristopom gre popolnoma soglašati s Flickovo (prim. Flick 2002, 136) ugotovitvijo o vprašanju etičnosti pristopa, še posebej v primerih, ko so subjekti lahko dostopni in ne obstajajo praktične prepreke, da bi jih o opazovanju obvestili.

z respondenti, ki niso prihajali iz populacije, ki je bila opazovana. Namen zbiranja vizualnih in narativnih podatkov v zvezi z opazovano populacijo je bil predvsem v zagotavljanju uspešnega prvega stika z opazovano populacijo, pa tudi za potrebe triangulacije kasneje zbranih podatkov.

3 Triangulacija⁸ metode

Pristop, ki je bil uporabljen pri našem raziskovanju, je bil načrtovan po načelu triangulacije. Potrebno je poudariti, da je bilo oblikovanje specifične metode evolutiven proces in se na začetku raziskovanja ni nanašalo na nobeno od uveljavljenih metodoloških pozicij. Kasneje, ko je bilo raziskovanje v teku, pa je bila posebna pozornost posvečena eksperimentiranju z nekaterimi uveljavljenimi metodami, predvsem z namenom preverjanja učinkovitosti uporabljene metode. Namen pričujočega podpoglavja je predstaviti evolucijo uporabljene metode, skupaj z empirično ugotovljenimi prednostmi in pomanjkljivostmi navedenih metodoloških pristopov.

Da bi se izognili težavam, ki jih povzročata raziskovanje s populacijo cestnih otrok (prim. Bemak 1996; Aptekar 2000; Naterer in Fištravec 2006), so številni avtorji predlagali kombiniranje kvantitativnih pristopov s kvalitativnimi (Bemak 1996; Aptekar 2000 idr.), posebno pozornost pa je potrebno nameniti tudi uvedbi trianguliranega pristopa. Aptekar (2000) se posebej zavzema za uporabo treh ali več metod, ki se nanašajo na določen problem, pri čemer vsaka uporabljena metoda eliminira pomanjkljivosti druge uporabljene metode. Analiza naj bi se torej nanašala na triangulirane podatke, saj so tisti, ki so zbrani z izključno eno samo metodo, preveč parcialni, da bi lahko predstavljali osnovo za razumevanje določene pojave.

Tudi iz podatkov, zbranih z lastnim raziskovalnim delom (Naterer 2002; Naterer in Fištravec 2006; Naterer 2007), je mogoče razbrati navidezno neskladnost⁸ med poročili otrok, zbranimi s pomočjo vprašalnikov in z metodo opazovanja z udeležbo oziroma drugih metod pred izvedbo triangulacije. Vprašalniki, ki so bili uporabljeni leta 2000, so bili vpeljani, da bi raziskali mesto bivanja otrok, njihovo starost, družinsko situacijo otrok, čas, ki so ga otroci prebili na cesti, frekventnost vračanja domov, participacijo v vzgojno-izobraževalni instituciji, otrokov vir dohodka in uporabo omamnih sredstev. Že ob prvi sistematizaciji zbranih podatkov se je pokazalo, da s strani otrok navedeni podatki niso povsem skladni s podatki, zbranimi z metodo opazovanja z udeležbo. Posebej velika odstopanja so se pokazala na

8 Triangulacijo razumemo v pričujočem tekstu kot obliko navzkrižnega poizvedovanja oziroma kot »... uporabo številnih pristopov pri obdelavi raziskovalnega vprašanja, predvsem z namenom zagotovitve večje verodostojnosti dobljenih podatkov. (Bryman 2009, 1). Po besedah Brymana (ibid.) je glavna pomanjkljivost številnih družboslovnih študij ravno v osnovanosti na eni sami metodi in zbrani podatki so tako omejeni s pomanjkljivostmi te metode. Triangulacija po njegovih besedah (ibid.) zagotavlja skozi multimetodološki pristop podrobnejše in zanesljivejše podatke. Denzin (prim. Bryman 2009, 2) loči 4 tipe triangulacije:

1. triangulacija podatkov, ki zahteva zbiranje podatkov s pomočjo množice strategij, tako da so podatki zbrani na različnih časovnih in prostorskih lokacijah ter v različnih stratumih;
2. triangulacija raziskovalcev, ki zahteva uporabo različnih raziskovalcev na enem raziskovalnem vprašanju, tako v smislu zbiranja kot tudi interpretacije zbranih podatkov;
3. teoretska triangulacija, ki se nanaša na uporabo več kot ene teoretske pozicije oziroma interpretacije podatkov;
4. metodološka triangulacije, ki zahteva aplikacijo različnih na enem raziskovalnem vprašanju.

Denzin (ibid., 3) prav tako loči med triangulacijo *znotraj metode* (na primer uporaba različnih vprašanj za raziskovanje določenega elementa) in triangulacijo *med metodami* (uporaba različnih metod na določenem raziskovalnem vprašanju). Ideja triangulacije je bila velikokrat kritizirana (ibid., 4). Največkrat so ji, predvsem predstavniki konstruktivistične pozicije, očitali, da temelji na naivnem realizmu oziroma ideji, da obstaja enotna, univerzalna pozicija socialnega sveta. Pomembna kritika se nanaša tudi na primerljivost podatkov, ki so bili zbrani z različnimi metodami, predvsem kar se tiče enkratnih in neponovljivih kontekstov oziroma socialnih situacij, v katerih so bili zbrani.

področju družinske situacije, participacije v vzgojno-izobraževalni instituciji, uporabi omamnih sredstev in viru dohodka. Respondenti so po večini poročali o odsotnosti staršev, največkrat zaradi smrti oziroma služenja zaporne kazni, o revščini v družini in lastnem pomanjkanju denarja. Močno pretiravanje s strani respondentov je bilo opaziti na primer pri navajanju količine konzumiranja inhalantov in alkohola ter pri šolski participaciji. Metoda opazovanja z udeležbo je namreč izpostavila, da ima večina otrok prisotne starše, da razpolagajo v primerjavi z navedenimi z relativno visokimi zneski, da je dejanska uporaba inhalantov bistveno nižja, medtem ko uporabe alkohola, kljub navajanju, ni bilo. Prva triangulacija metode je bila izvedena leta 2000, predvsem za potrebe preverjanja zanesljivosti podatkov, zbranih z omenjenimi vprašalniki. Triangulacija je temeljila na uvedbi vodenega strukturiranega intervjuja, ki je od respondenta ali skupine respondentov zahteval, da komentirajo že zbrane podatke določenega vrstnika iz skupine oziroma člana ene izmed drugih skupin. Na ta način so bili zbrani podatki vsakega člana skupine komentirani s strani skupine, preverjena je bila verodostojnost podatkov, zbrana pa je bila tudi kopica drugih informacij, ki jih respondent pri izvajanju vprašalnika bodisi ni želel podati bodisi ni dobil priložnost posredovati.

Leta 2002 je bila prvič načrtno uporabljena metoda zbiranja vizualnih podatkov. Na samem začetku ni bila triangulirana, saj je šlo zgolj za sistematizirano uporabo videokamere in fotoaparata. Podatki, zbrani v tem času, so bili kasneje kombinirani s podatki, zbranimi leta 2004. Vse skupaj je bilo triangulirano s komentarji respondentov in podatki, zbranimi z metodo opazovanja z udeležbo. Triangulacija je bila izvedena tako, da so bili posnetki pokazani osebam, ki se na posnetkih same pojavljajo, pa tudi drugim, za katere je bilo ocenjeno, da bi lahko v povezavi z zbranim materialom podali ustrezen komentar. Po pregledu zbranega materiala so bili respondenti seznanjeni s komentarji in interpretacijo posnetega dogajanja, kot ga je videl raziskovalec, sami pa so bili naprošeni, da na podlagi videnega in slišane komentirajo zbrane podatke. Na ta način je bila zagotovljena višja stopnja razumevanja zbranega materiala, ki se kaže v integraciji vsaj dveh različnih zornih kotov. Uvedba vizualne metode je imela še dodatne pozitivne učinke. Uporaba je namreč temeljila na enem najosnovnejši principov, ki idealizira uporabo kamere tudi na nestrukturiran način (snemanje navidezno nepomembnih dejavnosti oziroma uporaba kamere zunaj organiziranih situacij, kot je na primer intervju). Na ta način je bilo ob kasnejšem pregledovanju in sekundarni obdelavi zbranega vizualnega materiala mogoče iz zbranega izluščiti podatke, ki so bili zbrani povsem slučajno. Tako so se respondenti na primer soočili s svojimi aktivnostmi, ki se jih niso zavedali, skozi komentiranje videnega pa so razširili polje razumevanja zbranega materiala, kot ga je ta že vseboval.

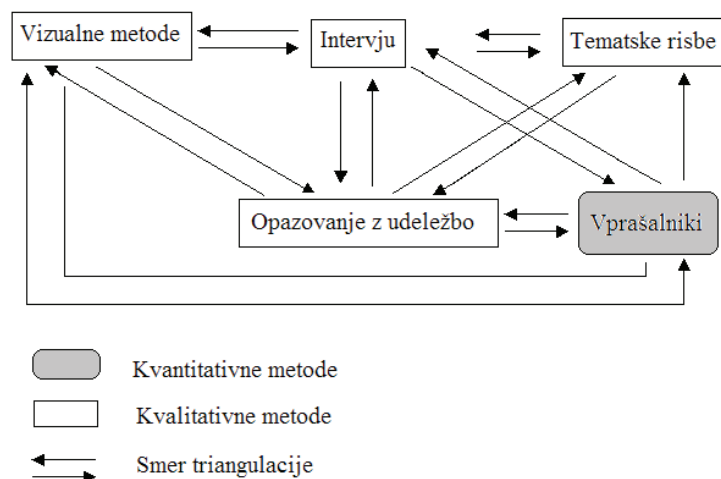
Opazovanje z udeležbo predstavlja skozi celotno antropološko terensko delo glavno metodo zbiranja podatkov. Temeljilo je na neposredni udeležbi v vsakodnevem življenju otrok na cesti v Makejevki, glavni namen pa je bil zbrati kar najširši spekter podatkov, ki zadevajo življenje cestnih otrok. Zbiranje podatkov je potekalo v obliki zapisovanja dnevnikov in zapiskov, ki so raziskovalčeva interpretacija vidnega. Podatki, zbrani na ta način, so triangulirani s pomočjo intervjujev s cestnimi otroki, kar služi kot pomoč pri interpretaciji zbranega gradiva, pa tudi kot instrument zbiranja povsem novega gradiva. Kot tretja metoda v procesu triangulacije podatkov, zbranih z opazovanjem z udeležbo, so bili uporabljeni vprašalniki, pri katerih je raziskovalec zapisoval odgovore respondentov. Otroci so odgovarjali na zastavljena vprašanja, ki so bila oblikovana včasih po-, največkrat pa pred- opravljenimi intervjuji.

Modifikacija vizualnega pristopa, ki je bila izvedena leta 2004, se nanaša na zbiranje vizualnega materiala. Med raziskovalnim delom, opravljenim tega leta, so bili med otroke razdeljeni fotoaparati z enostavnim delovanjem, edini napotek, ki so ga otroci dobili, pa je bil, da fotografirajo stvari, ki se jim zdijo zanimive. Na koncu vsakega dneva so otroci fotoaparate skupaj s fotografijami vrnili, razvite fotografije pa so sami dobili v vpogled po opravljenem postopku razvijanja filma. Zbran vizualni material je bil trianguliran s podatki, zbranimi z metodo opazovanja z udeležbo in intervjuji, ki so potekali ob soočenju respondentov z materialom, ki so ga sami zbrali. Iz zbranega trianguliranega materiala je v časovni perspektivi mogoče slediti nekaterim elementom iz vsakodnevnega življenja, ki so predmet zanimanja otrok, neodvisno od navedenega mnenja otrok.

Shema 1

Triangulacijski načrt metode

Leta 2007 je bila metodi zbiranja vizualnih podatkov dodana metoda zbiranja tematskih risb. Po raziskovalčevih napotkih, vezanih na vnaprej določeno temo, so respondenti izdelali risbico, ki po njihovem mnenju slika napovedano temo. Nekaj dni pred izvajanjem te metode je bil med otroki izpeljan vprašalnik, ki se je v določeni meri nanašal na temo, ki je bila predmet risbic. Ko so respondenti končali z izdelavo risbic, je bil vsak posebej povabljen na intervju, v katerem je komentiral svojo risbico. Pomembno je poudariti, da so bili respondenti v času risanja risbic fizično ločeni, da ne bi vplivali drug na drugega, prav tako pa so bili tudi intervjuji, vezani na komentiranje narisane risbe, izvedeni zgolj v prisotnosti raziskovalca in respondenta. Podatki, ki so bili zbrani z vprašalniki, tematskimi risbami in intervjuji, kažejo sicer določena odstopanja, vendar je triangulacija omogočila podrobnejše razumevanje zbranih podatkov, še posebej zaradi same narave metode zbiranja tematskih risb.

V končni različici je bila metoda leta 2007 in 2008 organizirana v integracijo kvalitativnih in kvantitativnih metod, kot je to prikazano v Shemi 1 (glej: Triangulacijski načrt metode). Triangulacija je bila zastavljena na način, da je bila vsaka metoda triangulirana z vsaj dvema drugima metoda. Metoda opa-

zovanja z udeležbo, ki predstavlja osrednjo metodo, je bila triangulirana z vsemi uporabljenimi metodami. Metode so bile kombinirane po načelu kompenziranja pomanjkljivosti ostalih metod, pri čemer je bil glavni kriterij za uporabo določene metode ta, da izniči kar največ pomanjkljivosti, ki jih že uporabljene metode prinesejo v raziskovanje.

4 Sklep

Pokazali smo, da je raziskovanje populacije cestnih otrok izjemno kompleksno in zahtevno in skleniti gre, da enako velja za vsakršno raziskovalno delo med mladimi. Kot prvo se je potrebno zavedati vseh specifik raziskovane populacije in na podlagi tega zavzeti status raziskovalca, kar je predpogoj za uspešen začetek raziskovalnega dela. Na podlagi tega je potrebno oblikovati integrirani metodološki model raziskovanja, podatke pa je potrebno triangulirati. Ob koncu gre omeniti še element raziskovanja, ki je v pričujočem tekstu mogoče ostal v ozadju in to je refleksija. Raziskovalno delo mora biti sproti refleksirano, tako s strani raziskovalca, kot tudi, če raziskovalna situacija to seveda dopušča, s strani raziskovalnih subjektov. To bo nedvomno zagotovilo višji nivo razumevanja raziskovanega fenomena; raziskovalec bo ostal odprt za nepredvidene potenciale in morebitne modifikacije pristopa, raziskovalni subjekti pa bodo postali aktivni udeleženci, oziroma dinamični elementi raziskovalnega dela.

5 Literatura

- APTEKAR, L. 1988. Street Children of Cali. Durham: Duke University Press.
- APTEKAR, L. 1989. Characteristics of street children fo Columbia. Child Abuse and Neglect 13 (3): 427-439. Dostopno preko:
<http://www.sjsu.edu/faculty/laptekar/pub.html> (7.3.2009).
- APTEKAR, L. 1992. Are Columbian street children neglected? The contributions of ethnographic and ethnohistorical approaches to the study of children. Anthropology and Education Quarterly 22 (4): 326-349. Dostopno preko:
<http://www.sjsu.edu/faculty/laptekar/pub.html> (7.3.2009).
- APTEKAR, L. 1993. Columbian street children: Gamines and Chupagruesos. V: Worlds of the Childhood, ur. Wozniak, R., H., 465-474. New York: Harper Collins College Publishing. Dostopno preko:
<http://www.sjsu.edu/faculty/laptekar/pub.html> (7.3.2009).
- APTEKAR, L. 1994. Street children in the developing world: a review of their condition. Cross-Cultural Research 28(3): 195-224. Dostopno preko:
<http://ccr.sagepub.com>.
- APTEKAR, L. 2000. New Directions on adolescent research: developing a cross-cultural methodology for working with street children. Prezentacija. The European Association for Research on Adolescence, 2. junij 2000.
- BEMAK, F. 1996. Street researcher – A new paradigm redefining future research with street children. Childhood – A Global Journal of Child Research 3 (2): 147 – 156.
- BRETON, S. 2001. Eux et moi. Les Films d'Ici/Arte.
- BRETON, S. 2003. Le Ciel dan sun Jardin. Les Films d'Ici/Arte.

- DENZIN, N., K. 2009. *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New Jersey: Transaction Publishers.
- DEWALT, K., M. in DEWALT, B., R. 2002. *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers Inc.
- FLICK, U. 2002. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publication Ltd.
- GODINA, V., V. 1998. *Izbrana poglavja iz zgodovine antropoloških teorij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- MALINOWSKI, B. 1972. *Argonauti zapadnog Pacifika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- NATERER, A. 2000. Quake in kiblin klan. *Dialogi* 1,2 (36): 68-75.
- NATERER, A. 2002. *Otroci iz tipluhe*. Diplomaska naloga. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- NATERER, A. 2002. *Otroci iz tipluhe*. V *Subkulture*, 1, prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj, ur. Andrej Fištravec: 12-57. Maribor: Subkulturni azil.
- NATERER, A. in FIŠTRAVEC, A. 2006. Makejevka - subkultura cestnih otrok. *Družboslovne razprave* 22 (53): 75-91.
- NATERER, A. 2006a.: *Otroci iz tipluhe: elementi zasvojenosti in razvoj narkomanske subkulture*. V *Subkulture* 4/5, prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj, ur. Andrej Fištravec: 28-56. Maribor: Subkulturni azil
- NATERER, A. 2007. *Bomži, cestni otroci iz ukrajinske Makejevke*. Maribor: Subkulturni azil, Zavod za umetniško produkcijo in založništvo Maribor.
- O'ROURKE, D. 1988. *Cannibal Tours*. Institute of Papua New Guinea Studios.
- RUBY, J. 1996. *Visual anthropology*. V *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, ur. Levinson, D. in Ember M.: 1345-1351. New York: Henry Holt and Co. Dostopno preko: <http://astro.template.edu/~ruby/ruby/cultanthro.html>. (4.10.2009).
- RUBY, J. 2000. *Picturing Culture: Explorations of Film in Anthropology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SAUPER, H. 2006. *Darwin's Nightmare*. Hoanzl.
- TUŠAK, M. 1992. *Risanje v Psihodiagnostiki I*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- YOUNG, L., BARRETT, H. (2001): *Adopting visual methods: action research with Kampala street children*. V: *Area*, 33 (2): 141 - 152.
- YOUNG, L. in BARRETT, H. 2001a. *Issues of access and identity: adopting research methods with Kampala street children*. *Childhood - A Global Journal of Child Research* 8 (3): 383 - 395.